

Karl SIILIVASK

REVOLUTSIOON JA KLASSISÕDA EESTIS 1917—1919

Perestroika Nõukogude Liidus on toonud kaasa olulisi ümberhinnanguid nõukogude ajalookäsituses. Need puudutavad ka aastaid 1917—1920. Aprilli lõpul 1988 toimus Moskvas üleliidulise kompleksnõukogu «Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajalugu» aastakoosolek. Ettekandjad Juri Korobljov ja Vladimir Buldakov konstateerisid, et ka selle perioodi hindamisel annavad stalinistlikud kontseptsioonid tunda veel senini. Kired mõllavad eriti publitsistikas.

Kriitika ja käimasolev diskussioon nõuavad senisest objektiivsemat ajalookäsitlust, sealhulgas selliste küsimuste selgitamist nagu Venemaa sotsiaal-majanduslikud ja kultuurilis-psühholoogilised eeldused sotsialistlikuks revolutsiooniks, nende realiseerimise teed ja võimalused, alternatiivsed arenguvariandid. Teravamatenä kerkisid üles revolutsioonijuhtide hindamise ning poliitilise terrori küsimused. Nimelt arvati, et Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja ajaloo objektiivne hindamine ei ole võimalik seni, kuni pole taastatud Lev Trotski ajalooline roll. Teda peetakse üsna üksmeelselt V. I. Lenini järel poliitikategelaseks number kaks.

Kodu- või klassisõja ajal kasutatud poliitilise terrori puhul märgiti, et senine nõukogude käsitlus on üldjuhul terrorit õigustanud ja hukka mõistnud vaid valge terrori metsikusi. Samal ajal on ka punase terrori osas esinenud pahempoolseid ülepingsusi, mis viisid tarbetutele ohvritele. Peeti vajalikuks hinnata poliitilise terrori ohvreid kui rahva tragöödiat, uurida kodusõja ja klassiviha psühholoogiat.

Nagu hästi teada, toimuvad samasuunalised diskussioonid ja ümberhindamisprotsessid ka Eestis, kus keskpunkti on asetunud iseseisvuse ja rahvusriikluse kujunemise probleemid.

Eesti nõukogude ajalooteadus lähtus seni põhiliselt üleliidulisest üldkontseptsioonist, mis tunnistas Venemaa ainuvõimalikuks, seaduspäraseks teeks 20. sajandil sotsialistliku arengu tee. Sellest tulenevalt peeti kodanlike rahvusriikide tekkimist endise Vene riigi läänealadel juhuslikuks, mitteseaduspäraseks nähtuseks, milles põhiosa etendas välismaine sõjaline interventsioon. Eesti ajaloo osas on see kontseptsioon kõige selgemal kujul esitatud Paul Vihalema monograafias «Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920)».¹ Ometi ei võidelnud ka eesti kodanlus tollal mitte niivõrd võõraste, kuivõrd ikkagi omaenda klassihuvide eest. Hilisemates uurimustes on sisepoliitiliste jõudude vahekorra kujunemisele Eestis pööratud märksa rohkem tähelepanu ning näidatud sotsiaalsete ja klassijõudude järkjärgulist ümberpaiknemist Eesti Vabariigi kasuks aastail 1918—1919. Asjakohast materjali on leida kaheköitelises kollektiivses monograafias «Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917—1920)»², kus põhiliselt kolme valimiskampania põhjal — Ülevenemaalise Asutava Kogu (nov. 1917), Eesti Asutava Kogu (jaan. 1918) ja II Eesti Asutava Kogu (apr. 1919) valimised — on näidatud poliitiliste jõudude ümberpaiknemist Eesti Asutava Kogu kasuks. Ent

¹ Vihalem, P. Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920). Tln., 1960.

² Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917—1920). I. Oktoobrirevolutsiooni võit ja nõukogude võimu kindlustamine. Veebruar 1917 — veebruar 1918. Tln., 1977. II. Eesti Tööraha Kommuun, kodusõda ja võitlus rahu eest. Märts 1918 — veebruar 1920. Tln., 1982.

siingi, nagu ka selle raamatu ühekõitelises venekeelses väljaandes³ on esiplaanil klassisõda ja interventsioon, kuna rahvusriigi kujunemine ja Vabadussõda on jäetud kõrvalküsimusteks.

Eesti iseseisvusemõtte ja Eesti rahvusriigi kujunemisele on suuremat tähelepanu pööratud alles viimasel kahel-kolmel aastal (1987—1989). Sel ajal on ilmunud mitmeid ümberhindavaid artikleid peamiselt ajalehtedes ja ajakirjades H. Arumäe, T. Karjahärmi, K. Siilivase, H. Valteri, A. Vahemetsa jt. sulest⁴ ning Edgar Mattiseni monograafia «Tartu rahu»⁵.

Uutes käsitlustes on rõhutatud, et eesti kommunistid tegid aastail 1918—1920 pahempoolseid vigu nii agraarrajade lahendamisel kui ka Eesti iseseisvuse küsimuses. Samuti on näidatud, et Eestis oli arvestatavaid sotsiaal-majanduslikke, poliitilisi ja kultuurilisi eeldusi demokraatliku Eesti Vabariigi kujunemiseks.

Samal ajal olid Eestis olemas ka eeldused sotsialistliku revolutsiooni teostumiseks kõrge kontsentratsiooniga suurtööstuse ja arvuka tööstustöölise armee ning maa proletaarsete kihtide tõttu. Sõjaolukorras paiknes Eesti territooriumil ohrtralt sõjaväge. Sõdurite ja madruste enamik bolševiseerus 1917. aasta sügiseks. Ülevenemaalise Asutava Kogu valimistel 12.—14. novembrini 1917 hääletas 40% Eesti tsiviilelanikkonnast ja 60—80% kohalike garnisonide sõjaväelastest bolševike poolt.

Suuremate revolutsioonidega kaasnevad ikka kodu- ehk klassisõjad. Kuid siiski võib väita, et Vene impeeriumi 1917. aasta kahele revolutsioonile — Veebruarirevolutsioonile ja Oktoobrirevolutsioonile — ei järgnenud kohe klassisõda. Mõlemad revolutsioonid ise toimusid suhteliselt veretult. Tõsi on, et Veebruarirevolutsiooni kõrgmomendil — 27. veebruaril — muutsid Petrograd stiihiliselt suureks korraldamatuks lahinguväljaks, kus sai surma mõlemalt poolt ligikaudu 800 inimest ja haavata 600.⁶ Provintsidest olid aga ohvrid tühised: nii tapeti Helsingis Balti laevastiku peabaasis 12. märtsil kaks admiralit (A. Nepenin ja A. Nebolšin) ning seitse kõrgeimat ohvitseri, Tallinnas kaks politseinikku ja seitse ohvitseri. Eestis lisandus ohvritena veel kaks ohvitseri Hiiumaal, Pärnus linna komandant Ostapenko ja kaks soldatit. Haapsalus tapeti ka baltisakslasest linnapea von Krusenstern ja majaanik von Dietrichs. Arreteeriti arvukalt juhtivaid politseiametnikke, samuti mõned kindralid ja baltisaksa mõisnikud, kes kõik hiljem vabastati.⁷ Niisiis oli lõök suunatud tsaaripolitsei, reaktioonilise ohvitserkonna ja aadli vastu.

Sotsialistliku revolutsiooni kulg Eestis oli rahulik, kui mitte arvestada miilitsameeste poolt 1917. aasta juulis Tõnis Kassi perekonna väljatõstmisel renditalust tekkinud kokkupõrkes Tõnise ja ta poja mahalaskmist ning augusti lõpul kindral Kornilovi mässu päevil nelja allohvitseri hukkamist Tallinnas lahingulaeval «Petropavlovsk».⁸

Oktoobrirevolutsiooni päevil võtsid võimu Tallinnas, Tartus, Narvas ja teistes Eesti linnades nõukogude poolt loodud sõja-revolutsioonikomiteed rahulikul teel. Selles protsessis etendasid olulist osa sõjaväe garnisonid, s. o. madrused ja soldatid. Nõukogude peavaenlaseks ei olnud sellal eesti kodanlus ega tema käes olevad riigivõimuasutused (kubermanguvalitsus, miilits, Eestimaa Kubermangu Maanõukogu jt. omavalitsusasutused).

³ Революция, гражданская война и иностранная интервенция в Эстонии (1917—1920). Tallinn, 1988.

⁴ Karjahärm, T. Miks tekkis Eesti kodanlik vabariik? // Eesti Kommunist, 1988, nr. 2, 16—22; Arumäe, H., Siilivask, K. Kodu- või vabadussõda // Rahva Hää, 1987, 11. nov.; Siilivask, K. Klassivõitlus ja Eesti iseseisvuse küsimus aastavahetusel 1917/1918 // Rahva Hää, 1988, 7. veebr.; Vahemetsa, A. 24. veebruar 1918. Tln., 1988; Valter, H. Eesti Vabadussõda 1918—1920 // Vikerkaar, 1989, nr. 5, 66—76; nr. 6, 65—74.

⁵ Mattisen, E. Tartu rahu. Tln., 1988.

⁶ Минц И. И. История Великого Октября, I. М., 1967.

⁷ Siilivask, K. Veebruarist Oktoobrini 1917. Tln., 1972, 67—71, 80—88.

⁸ Samas, 326, 386.

Peamiseks vaenlaseks oli kohaliku armee juhtkond ja ohvitserkond. Nii võttis Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee Tallinnas 23.—24. oktoobril kohe oma kontrolli alla posti, telegraafi ja raudteejaamade kõrval Tallinna merekindluse staabi jt. sõjaväeasutused, samuti mõned sõjaväeosad (kasakate polgud), kes ei toetanud nõukogude võimu. 25. oktoobri õhtul pandi kogu merekindluse juhtkond koduaresti, mistõttu neil osutus vastu-panu organiseerimine võimatuks.⁹

Ajutise Valitsuse kubermangukomissarilt J. Poskalt võtsid kuberman-
guvalitsuse üle V. Kingissepp ja pahempoolne esseer E. Meister alles 27. oktoobril. Selle kohta koostati vastav kirjalik akt. Järgnevatel nädalatel koondus järk-järgult kogu võim Eestimaa Nõukogu Täitevkomitee kätte (esimees Jaan Anvelt), kes teostas tegelikku võimu kuni Saksa okupatsioonini veebruaris 1918. Vene sõjaväelaste demobiliseerimise ja järkjärgulise lahkimise tõttu nende osakaal Eesti nõukogudes vähenes ning need muutusid 1918. aasta alguseks oma rahvuslikult koosseisult eestipäraseks. Sedamööda kujunes ka klassivõitlus tööliklassi ja teda toetavate elanikkonnakihtide ning eesti rahvusliku kodanluse ja teda toetavate kihtide vahel põhiliseks. Kuigi klassivõitlus Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu, maa- ja linnavalitsuste laialisaatmise, samuti mõisate ülevõt-
mise tõttu mõisnikelt kogu aeg teravnes, ei jõudnud see enne Saksa oku-
patsiooni kodu- või klassisõja tasemele. Ainult Püssi mõisas Virumaal tungis valgekaartlik salk kallale mõisatöölisi abistama tulnud Tallinna punakaartlastele, kellest kolm said surma. Püssi süüasja arutati Eesti Revolutsioonilise Tribunali uurimiskomisjonis, kus 4. eesti polgu üheksa soldatit tunnistas, et nad saatsid veretöö korda, olles purju joodetud Püssi mõisaomaniku Stackelbergi ning Erra mõisavalitsejate A. ja E. Kurselli poolt. Kõik süüalused vabastati. Tollal ei mõistnud tribunaliid ega rahva-
kohtud ühtegi surmaotsust, sest Kohtu Rahvakomissariaadi 1917. aasta 19. detsembri juhendi kohaselt ei olnud 1918. a. 24. veebruarini üldse õigust surmanuhtlust langetada.¹⁰

Esimene eestlastevaheline avalik klassivõitluse puhang toimus Saksa okupatsioonivägede tulekul veebruari lõpul 1918, nn. valge nädala raames. Asudes 1917. aasta lõpuks iseseisva Eesti Vabariigi loomisele vastu-
kaaluks Eesti Nõukogude Täitevkomitee võimule, kes pidas tollal piisavaks Eestile autonoomiat Venemaa Nõukogude Vabariigi koosseisus, korraldas Eesti kodanlus rahvusväeosade baasil oma relvastatud lööksalku. Need võtsid Haapsalus, Pärnus, Tartus, Tallinnas ja mitmel pool mujal võimu enda kätte enne sakslaste tulekut, enamasti siis, kui nõukogude aktiiv ja punakaardisalgad olid evakueerumas. Sellega kaasnes ka punaste, nõukogude aktivistide arreteerimine. 24. veebruaril avaldas Eesti Maanõukogu Tallinnas Eesti iseseisvuse manifesti. Kuid nn. valge nädala raamides ei tapnud eesti valgekaartlased teadaolevalt ühtegi punakaart-
last ja vastupidi. Arreteeritud nõukogude aktivistid anti üle Saksa võimudele. On küll teada, et Võrus veebruari lõpul mõistsid Saksa võimud surma poomise läbi Võrumaa Täitevkomitee esimehe F. Leegeni. Saksa soldatid keeldusid sellist surmaotsust täide viimast ja seda tegid Võru kaupmehe Mõtuse pojad. Üldjuhul aga ei olnud eestlased psühholoogiliselt omavaheliseks klassisõjaks veel valmis.

Eesti tööliklass ja maaproletariaat võitlesid tollal eeskätt baltisaksa mõisnike ja sissetungivate saksa vallutusvägedega. 23. veebruaril Tallinna all Keila lahingus langes 30—35 Tallinna punakaartlast. Ohvreid nõudsid ka lahingud Võrus, Amblas ja Orinas Järvamaal; samuti märtsi esimestel päevadel Narva all, kuhu olid taganenud eesti punakaartlased Viljandist, Tartust ja Virumaalt. Veebruaris-märtsis hukkasid Saksa oku-

⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale. Tln., 1957, 390.
¹⁰ Kukk, E. Revolutsiooniline kohus Eestis (okt. 1917 — veebr. 1918) // Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Tln., 1957, 180—182.

patsioonivõimud Eestis ligi 300 nõukogude aktivisti, sajad arreteeriti ja paigutati vangilaagrisse. Sotsiaaldemokraat K. Ast süüdistas 1918. aasta novembris kokkutulnud Eesti Maanõukogu (Maapäeva) koosolekul Eesti hallparuneid selles, et nad poliitilistel motiividel olid inimesi Saksa võimude kätte toimetanud, «keda Saksa võimud maale tulles maha lasksid».¹¹

Meid huvitav põhiküsimus on, kuidas kulges poliitiline võitlus Eestis pärast Saksa okupatsiooni lõppu, siis kui 11. novembril Tallinnas alustas avalikult tegevust Eesti Ajutine Valitsus ning kui Punaarmee kätte läinud Narvas kuulutati 29. novembril välja teine eesti rahvusriik — Eesti Tööraha Kommuun.

Iseseisvussõja esimese murrangulise perioodi (november 1918—vebruar 1919) hindamisel ongi praegu kujunenud vaidlusobjektiks küsimus, kuivõrd avaldusid sellal sõjategevuses ja sisepoliitilises võitluses koduvõi klassisõja ilmingud. On õige, et võrrelduna verise kodusõjaga Soomes 1918. aasta talve- ja kevadkuudel ei olnud sõjategevus Eestis klassikaline kodusõda. Sõda algas Nõukogude—Eesti (Vene—Eesti) sõjana, sõjana Eesti armee ja Punaarmee vahel, mille koosseisu kuulusid ka proletaarsed eesti kütipolgud (Narva rinde põhijõud, ca 3000—3500 meest). Mõlemad armeed aga olid 1918. ja 1919. aasta vahetusel põhiliselt klassiarmeed. Rahva hulgas kutsuti võitlevaid pooli punasteks ja valgeteks. Inglise eskaadri ilmumisega Tallinna 12. detsembril 1918 lülitati ka sinne piirkond Antanti riikide poolt juba 1918. aasta kevadel alustatud nõukogudevastasesse interventsiooni. Inglise laevastik konsolideeris Baltimaades nii eesti, läti, leedu kui ka saksa ja vene valgekaartlikke jõude. Antanti põhi-eesmärk ei olnud siiski kodanliku korra restaureerimine mitte ainult Baltikumis, vaid kogu Venemaal.

Samal ajal taotlesid nii Eesti Vabariik kui ka Eesti Tööraha Kommuun, deklareerinud oma manifestides end suveräänseteks ja iseseisvateks rahvusriikideks, oma võimu kehtestamist kogu Eesti territooriumil. Nende kahe sotsiaalselt vastandliku riigi omavaheline võitlus ei saanud olla midagi muud kui klassivõitlus, klassisõda. Klassisõja ja punase terrori küsimused on püstitanud ka Hannes Valter oma artiklis ajakirjas «Vikerkaar».¹² Artikli positiivsete külgede kõrval on siin aga vaieldavaid seisukohti. Esitatud faktmaterjal viitab vaid punasele terrorile ja jätab mulje, et valge terror üldse puudus.

Objektiivse pildi saamiseks tuleks kasutada mõlemapoolseid andmeid, eriti prof. P. Vihalema allikmaterjalil baseeruvat uurimust «Valge terror Eestis aastail 1918—1919».¹³ Selle lõpul on toodud valge terrori ohvrite nimekiri koos vastavate arhiivi- või muude viidetega, kus on esitatud üle 400 nime. Loend ei ole täielik. Terrori ohvriteks ei olnud ainult sõjakohutute otsuste põhjal hukatud. Eriti 1919. aasta jaanuaris lasti sõjategevuse piirkonnas grupiti, ilma igasuguse kohtuta maha eestlastest punaarmee-lasi, samuti nõukogude korra pooldajaid, kellest paljude nimesid on tõenäoliselt juba võimatu kindlaks teha. Toodagu mõned näited.

Soomusrongi ülem A. Irve andmetel võeti Tamsalus vangi Punaarmeesse suunduv vabatahtlike salk — 20 meest, kes pidasid soomusrongi Punaarmeele kuuluvaks. Nad lasti Tapal maha.¹⁴ H. Visnapuu mälestuste kohaselt lasti ka Tabiveres maha 19 punakaartlast.¹⁵

Mitmeid ilma igasuguse kohtuta mahalaskmisi panid toime soome vabatahtlikud. Neid kirjeldab oma mälestustes detailselt M. E. Ekström.

¹¹ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 38, n. 2, s. 117, l. 2.

¹² Valter, H. Eesti Vabadussõda 1918—1920 // Vikerkaar, 1989, nr. 5, 66—76.

¹³ Vihalem, P. Valge terror Eestis aastail 1918—1920 // Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 110. Trt., 1961.

¹⁴ Villemi, P. Kapten Anton Irv // Mälestused. II. Tln., 1935, 122.

¹⁵ Visnapuu, H. Kirjasaatjana Vabadussõjas // Vikerkaar, 1989, nr. 4, 55.

Nii piirati Haljala kiriku juures ümber ja langesid vangi 12 eesti puna-
väelast. «Ülekuulamisel keegi midagi vähegi olulist ei tunnistanud... Ma
käskisin vangid maha lasta... Nad seisis põliste kuuskede all reas, käed
selja taha kokku seotud, nägudel surmapõlgus, mis mind jälle kord häm-
mastas, kuigi ma ka meil Soomes üht-teist olin näinud.»¹⁶

Nõukogude allikate põhjal on üsna drastiliselt kujutatud 27 soome
punaarmeele hukkamist Narvas Raekoja ees. Soome punaarmeeleste
komissaril «... löikas soome valgelihunik noaga kõri läbi, lasi lahti ja
karjus: jookse nüüd Uritski polku. Onnetu ohver keerles mõne ringi ja
langes maha.»¹⁷

Võiks tuua arvukalt analoogilisi detaile, sealhulgas Eesti Asutava
kogu protokollidest Saaremaa ülestõusu mahasurumise kohta.

Kuidas teadvustasid endale tollased riigiorganid ja poliitilised liidrid
sõjalis-poliitilise situatsiooni klassiiseloomu? Eesti Tööraha Kommuuni
Nõukogu deklareeris klassisõda avalikult nii 29. novembri manifestis kui
ka teistes teadaannetes, kuulutades Eesti Ajutise Valitsuse kodanlikuks ja
mitteseaduslikuks, kelle käskude ja korralduste täitmine keelati.

Ka Eesti Maanõukogule ja kodanluse liidritele oli sõja klassiiseloomu
selge, kuigi nad seda avalikult ei deklareerinud. Esinedes 27. detsembril
1918 Maanõukogu koosolekul aruandega sõjalisest olukorrast, ei kriti-
seerinud J. Laidoner niivõrd mobiliseeritud mehi (25 000 mobiliseeritud
tuli kokku 12 000, pooled neistki deserteerusid rindele saatmisel), kuivõrd
kodanlust ennast, kes ka ei tahtnud sõdida. Ta rõhutas, et kui «... kodan-
likud huvid on hädaohus, siis peaksid kodanlikud ollused vabatahtlikult
väerinda astuma, neist võiks meelekindlaid väeosi formeerida.»¹⁸ Lõpp-
kokkuvõttes ka nii toimiti. Just valgete soomusrongid, Kalevi Maleva,
J. Kuperjanovi partisanid jt. löögiväeosad koos Inglise laevastiku ja soome
vabatahtlikega olid need põhilised jõutegurid, kes saavutasid jaanuaris
1919 sõjategevuses murrangu.

Kodu- ehk klassisõja üks põhitunnuseid on poliitilise terrori rakenda-
mine. Senises ajalookäsitluses on kodanlikud autorid harilikult tunnista-
nud vaid punase terrori olemasolu. Nõukogude autorid omalt poolt on
rääkinud vaid valgest terroristist ja selle ohvritest. Perestroika tingimustes
peaksime vabanema mõlemapoolsest ühekülgsusest. Terror klassisõjas on
teatud piirides paratamatu. Lähtudes humanistlikest põhimõtetest aga ei
saa terrorit kui vägivalda tunnustada, eriti sellega kaasnenud julmuse ja
ebaseaduslikkust. Terroriaktide järelmõju ulatub aastakümnetesse, mää-
rates poliitilisi hoiakuid väga pikaks ajaks.

Oles objektiivsed, tuleb tunnistada, et perioodil detsembrist 1918 kuni
veebruari lõpuni 1919 esines Eestis nii punast kui ka valget terrorit. Kui
esimesel nõukogude võimu perioodil ei langetatud Eestis ühtegi surma-
otsust, vaid piirduti pehmemate repressioonidega (rahatrahvid, lühiajalise-
d vangistused, Eesti piiridest väljasaatmine), siis Kommuuni erakorralise-
d komisjonid ja tribunaliid rakendasid juba 1918. ja 1919. aasta vahe-
tusel surmanuhtlust. Punaarmee taganedes jaanuaris 1919 esines ka arre-
teeritute gruppide hukkamisi ilma kohtuotsuseta (Rakveres, Tartus jm.).
«Eesti Vabadussõja» 1. köites hinnatakse punase terrori ulatust järgmi-
selt: «Ka oli juba alustatud süütute kodanike massilist kinnivõtmist ja
tapmist, mille ohvriks senini tehtud kokkuvõtete järgi langes üle maa 450
inimest.»¹⁹ «Kodumaas» on H. Valter esitanud punase terrori ohvrite
arvuks 650.²⁰ Teiselt poolt on EKP illegaalsetes väljaannetes 1919. aas-

¹⁶ Ekström, M. E. Ensimmäinen Suomalainen Vapaaretkikunta Virossa vv. 1918—1919. Helsingi, 1931, 63, 64.

¹⁷ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 6495, n. 5, s. 1, l. 30.

¹⁸ ERA, f. 78, n. 2, s. 120, l. 3.

¹⁹ Eesti Vabadussõda 1918—1920. I. Tln., 1937, 427.

²⁰ Kodumaa, 1989, 1. märts.

tast ja hilisemates uurimustes toodud hulgaliselt andmeid ka valge terrori kohta, mis Tallinnas saavutas kõrgtaseme jaanuaris-veebruaries 1919. V. Kingissepp on valge terrori ohvrite üldarvuks pakkunud 2000 inimest.²¹ Järgnevad uuringud ei ole suutnud seda arvu tõestada. See on ilmselt suurendatud, nagu ikka ligikaudselt esitatud arvud. Ka Soomes olnud poliitilise terrori kohta esitati varem suuri arve — kuni 20 000 valge terrori ohvrit. Põhjalike uuringute tulemusel saadi märksa väiksemad arvud — umbes 8000 tapetut punaste ja 2000 valgete poolel.

Et valge terror oli küllalt ulatuslik, sellest annavad tunnistust mitmete kohalike omavalitsuste protestid Eesti Maanõukogule veebruaris 1919. Nii teatas Tartu maakonnavalitsus oma protestis, et massilised tapmised pole millegagi õigustatud. Nõukogude ajal on maakonnas hukatud vaid 20—30 inimest, «... mis nii väike arv on, et mingisugust hulgalist vastuterrorit ei õigusta...»²²

Sõja tingimustes oli aga terroripoliitika jätkamine ohtlik, sest see äratas rahvahulkades järjest kasvavat meelepaha. Veebruari algul lahkusid sotsiaaldemokraadid protestiks Ajutise Valitsuse koosseisust. 1. märtsil ütles A. Veiler Eesti Tööerakonna kongressil, et terror tuleb lõpetada, muidu «... jõuame varsti sinna, et meil üksi Saaremaal kodusõja väerind ei teki, vaid ka Tartumaal ja mujal».²³ «Sotsiaaldemokraat» kirjutas: «Rahva rahulolematus kasvab nagu laviin, aga valitsus jätkab oma kurssi nagu poleks teisiti mõeldavgi...»²⁴

Terroripoliitika likvideerimise nõue kujuneski tööerakondlaste ja sotsiaaldemokraatide üheks tähtsamaks nõudmiseks Asutava Kogu valimiskampanias. Viimane ja Asutava Kogu kokkutulek tähistasid ulatusliku terrori lõppu Eestis. Valimiskampanias ei kritiseerinud sotsialistlikud parteid mitte niivõrd punast kui valget terrorit. Keskse kohal valimistel olid maa, sõja ja rahu ning Eesti iseseisvuse küsimused.

²¹ Kingissepp, V. Iseseisvuse ikke all. Tln., 1946, 43.

²² ERA, f. 78, nr. 2, s. 95, l. 66.

²³ Vaba Maa, 1919, 3. märts.

²⁴ Sotsiaaldemokraat, 1919, 15. märts.

Eesti Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud
6. II 1990

Карл СИИЛИВАСК

РЕВОЛЮЦИЯ И КЛАССОВАЯ ВОЙНА В ЭСТОНИИ В 1917—1919 ГОДЫ

Революции, как правило, сопутствует гражданская или классовая война противостоящих друг другу общественных сил. Сразу после Февральской и Октябрьской революций, произошедших в России относительно бескровно, гражданской войны не последовало. В Эстонии удар революционных сил после Февральской революции был направлен главным образом против местных органов власти самодержавия и прибалтийского дворянства, после Октябрьской революции — в первую очередь против местного военного руководства (штаба Таллиннской морской крепости и других воинских учреждений), во вторую — против местных властей Временного правительства (Губернского правления) и эстонского самоуправления (Земского совета, Земского управления).

С переходом власти от Губернского правления и эстонского самоуправления к Исполкому Советов, а также в связи с экспроприацией мыз прибалтийских помещиков классовая борьба обострилась, но до гражданской войны дело не дошло. Первая вспышка классового насилия произошла в конце февраля 1918 г. в связи с вторжением германских оккупационных войск на материк Эстонии в рамках т. н. белой недели, когда отряды эстонских воинов (белогвардейцев) после ухода эстонских красновардейских

частей захватили власть в Хаапсалу, Пярну, Вильянди, Тарту, Таллинне. Начались аресты красногвардейцев и советских активистов. Эстонцы все же избежали взаимного истребления. Манифестом от 24 февраля 1918 г. была провозглашена независимая Эстонская Республика, деятельность которой германские оккупационные власти запретили. Они же развязали первую волну террора в Эстонии (приблизительно 300 человек были казнены, сотни арестованы и заключены в концентрационные лагеря). Это была месть за конфискацию мыз и высылку немецких помещиков из Эстонии в конце января 1918 г.

Классовая война в Эстонии приобрела формы взаимного террора на первом этапе Освободительной войны (декабрь 1918 г. — февраль 1919 г.). В борьбе между Эстонской Республикой и Эстляндской трудовой коммунной имел место как красный, так и белый террор. Жертвами красного террора в Эстонии стали 450—650 человек, белого — до 2000. Последняя цифра примерно в два раза завышена. Политический террор завершился в Эстонской Республике к марту—апрелю 1919 г. в связи с избирательной кампанией в Учредительное собрание. Позже вспышки насилия носили единичный характер.

*Институт истории
Академии наук Эстонии*

Поступила в редакцию
6/II 1990

Karl SIILIVASK

REVOLUTION UND KLASSENKRIEG IN ESTLAND 1917—1919

Eine Revolution wird in der Regel von dem Bürger- oder Klassenkrieg der einander gegenüber stehenden gesellschaftlichen Kräfte begleitet. Gleich nach der Februar- und Oktoberrevolution, die sich in Rußland verhältnismäßig blutlos ereignet hatten, gab es keinen Bürgerkrieg. Nach der Februarrevolution waren die revolutionären Kräfte in Estland hauptsächlich gegen die lokalen Machtorgane der Selbstherrschaft und des baltischen Adels aufgetreten. Nach der Oktoberrevolution traten sie in erster Linie gegen die örtliche Militärleitung (Stab der Tallinner Meeresfestung und andere Militärinstitutionen) und zweitens gegen die lokalen Mächte der Provisorischen Regierung (Gouvernementsverwaltungen) und die Estnische Selbstverwaltung (das Estnische Gouvernementssemstwo, die Estnische Landesverwaltung) auf.

Der Machtübergang von der Gouvernementsverwaltung und den Institutionen der Estnischen Selbstverwaltung an das Exekutivkomitee des Estnischen Rates, sowie die Enteignung der Meiereien der baltischen Gutsbesitzer haben freilich den Klassenkampf verschärft, jedoch noch nicht zum Bürgerkrieg geführt. Der erste Ausbruch des Klassenkrieges geschah Ende Februar 1918 im Zusammenhang mit dem Einbruch der deutschen Okkupationstruppen auf das estnische Kontinent im Rahmen der sog. weißen Woche, als die estnischen Weißgardisten nach dem Abzug der estnischen Roten Garde die Macht in den Städten Haapsalu, Pärnu, Viljandi, Tartu und Tallinn ergriffen hatten. Man begann die Rotgardisten und die sowjetischen Aktivisten zu verhaften. Doch die Esten haben aufeinander nicht geschossen. Das Manifest vom 24. Februar proklamierte die unabhängige Estnische Republik, aber die deutschen Okkupationsmächte haben ihre Tätigkeit verboten. Sie entfesselten auch die erste Welle des Terrors in Estland (etwa 300 Menschen wurden hingerichtet, Hunderte verhaftet und in Konzentrationslager geworfen). Das war die Rache für die Enteignung der Meiereien und die Ausweisung der deutschen Gutsbesitzer Ende Januar 1918.

Der Klassenkrieg in Estland hat während der ersten Etappe des estnischen Befreiungskrieges (Dezember 1918 — Februar 1919) im Kampf zwischen der Estnischen Republik und der Estländischen Arbeitskommune die Form des gegenseitigen Terrors angenommen. Die gegeneinander kämpfenden Seiten verwendeten sowohl den roten, als auch den weißen Terror. Die Anzahl der Opfer des roten Terrors in Estland betrug etwa 450—650, die des weißen — bis 2000. Die letzte Zahl ist etwa zweifach übertrieben. Der politische Terror in der Estnischen Republik hörte im März-April 1919 auf. Im Zusammenhang mit den Wahlen in die Estnische Gründungsversammlung gab es später nur einzelne Terrorausbrüche.

*Institut für Geschichtsforschung
der Estnischen Akademie der Wissenschaften*

Eingegangen
am 6. Febr. 1990